

Maahan muuttaneet kokemusasiantuntijoina: Eettiset toimintaohjeet järjestötoimijoille

1. Taustaa

Mitä on kokemusasiantuntijuus?

Kokemusasiantuntijuus on taitoa, joka on kehittynyt pitkällisen henkilökohtaisen kokemuksen ja sisäistyneen tiedon myötä. Kokemusasiantuntijalla on halua ja kykyä hyödyntää kokemuksiaan erilaisissa yhteyksissä muiden parhaaksi. Kokemusasiantuntijana toimiminen on aina vapaaehtoista eikä siihen voida ketään velvoittaa tai pakottaa.

Maahan muuttaneet voivat toimia kokemusasiantuntijoina kokemusasiantuntijuuden teemoissa kuten mielenterveys-, vammais- tai päihdekysymyksissä. He voivat olla kotoutumisen asiantuntijoita tai asiantuntijoita siinä, miten maahanmuuttajat pystyvät käyttämään palveluita.

Kokemusasiantuntija voi esiintyä yleisötilaisuudessa tai mediassa kuten televisiossa tai radiossa, tai hän voi antaa haastattelun lehdille tai muulle medialle. Kokemusasiantuntija voi toimia asiantuntijajäsenenä erilaisissa ohjausryhmissä ja neuvostoissa. Hän voi olla viranomaisten tai päättäjien kuultavana. Kokemusasiantuntija voi myös pitää luentoja ja toimia kouluttajana. Kaikki kokemusasiantuntijuuden muodot perustuvat viestintään ja vuorovaikutukseen. Tyypillistä on, että kokemusasiantuntija saa palautetta esittämästään joko tilanteessa välittömästi tai myöhemmin, esim. median kautta tai henkilökohtaisesti.

Ohjeistuksen tarkoitus

Tämän ohjeistuksen tarkoituksena on ohjata järjestöjä käyttämään maahan muuttaneiden kokemusasiantuntijuutta osana työtään eettisesti kestäväällä tavalla. Periaatteet on koottu Vammaisten maahanmuuttajien tukikeskus Hilman ja Väestöliiton Monikulttuurisen osaamiskeskuksen kokemusten pohjalta.

Kokemusasiantuntijuuden riskit liittyvät tilanteiden hallintaan ja palautteen vastaanottoon. Koska henkilö puhuu paljolti omista kokemuksistaan ja omista näkemyksistään, hän asettaa itsensä alttiiksi henkilökohtaiselle kritiikille.

Kokemusasiantuntijoiden esiintyminen ja toiminta voi herättää kielteistä tai liian voimakasta media- ja some-huomiota, jonka seurauksia on etukäteen vaikeaa arvioida. Järjestötoimijoiden ja kokemusasiantuntijoina toimivien henkilöiden tulee tiedostaa nämä riskit ja järjestön tulee olla valmis tukemaan kokemusasiantuntijoita varsinkin kielteisen palautteen tapahtuessa.

Kokemusasiantuntijuuden hyödyt

Yhteiskunnalliset toimijat ja palvelut voivat hyötyä monella tavalla kokemusasiantuntijuudesta. Kokemusasiantuntijat voivat tarjota nimenomaan asiakaslähtöisen näkökulman palveluiden kehittämiseen ja tuottamiseen. Kokemusasiantuntijana toimiva henkilöllä on mahdollisuus hyödyntää monipuolisesti omaa taustaansa, kokemuksiaan ja tietojaan. Toiminta tuo mielekkyyttä elämään ja tiedon siitä, että on tarpeellinen ja hyödyllinen suomalaiselle yhteiskunnalle. Kokemusasiantuntijatoiminnassa mukana olevilla on mahdollisuus kehittyä arvostetuiksi asiantuntijoiksi ja ansaita sillä myös lisätuloja.

Kokemusasiantuntijat täydentävät ja syventävät kolmannen sektorin asiantuntemusta ja työtä. Tasa-arvoisen yhteiskunnan rakentamisen kannalta on merkittävää, että kokemusasiantuntijoiden kautta saadaan totuudenmukaista tietoa ja aitoja kokemuksia maahanmuuttajataustaisilta henkilöiltä ja heidän kotoutumisestaan suomalaiseen yhteiskuntaan. Näin voidaan myös edistää yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta, joka tarkoittaa mm tasa-arvon toteutumista ja erilaisuuden tunnustamista yhteiskunnassamme.

2. Eettiset periaatteet ja toimintatavat

a) Ihmisarvo ja yksilön kunnioittaminen

Ihmisoikeudet kuuluvat jokaiselle ihmiselle pelkän ihmisyyden perusteella ja ne eivät ole riippuvaisia ihmisen omasta käytöksestä tai toiminnasta.

Ihmisarvon kunnioittaminen näkyy niin, että kokemusasiantuntijaa arvostetaan yksilönä ja hän saa edustaa omaa itseään eikä hänen ajatuksiaan voida rajoittaa vastaamaan järjestön näkemyksiä. Jos kokemusasiantuntijan edustamat arvot ovat selkeästi ristiriidassa järjestön arvojen kanssa, kannattaa harkita yhteistyön lopettamista.

b) Tasavertaisuus ja syrjinnän vastaisuus

Järjestötoimijat sitoutuvat tukemaan ja edistämään kokemusasiantuntijoiden tasa-arvoista ja oikeudenmukaista kohtelua kaikissa yhteyksissä ja tilanteissa. Kokemusasiantuntijatoiminta edistää oikeudenmukaisuuden toteutumista yhteiskunnassa, ja sen avulla voidaan vähentää mm syrjintää, vahvistaa osallisuutta ja parantaa epäoikeudenmukaisia toimintatapoja.

c) Itsemääräämisoikeus

Järjestötoimijoiden on omista arvoistaan riippumatta kunnioitettava ja edistettävä kokemusasiantuntijan oikeutta tehdä omat valintansa, edellyttäen että tämä ei uhkaa muiden oikeuksia ja etuja.

Järjestötoimijat ovat vastuussa siitä, että ne arvioivat realistisesti toiminnan mahdollisia seurauksia kokemusasiantuntijaksi ryhtyvälle. Kokemusasiantuntijan tulee saada tarvittavat tiedot arvioidakseen mihin on ryhtymässä ja mitä toiminnasta voi seurata henkilökohtaisessa elämässä.

Kokemusasiantuntija voi milloin tahansa luopua toiminnasta, jos hän kokee että se on hänelle vahingollista tai jos hän muusta syystä ei halua jatkaa toimintaa.

d) Yksityisyys ja luottamus

Kokemusasiantuntijalla on oikeus yksityisyyteen ja henkilökohtaiseen tietosuojaan. Järjestötoimijan velvollisuus on huolehtia kokemusasiantuntijan yksityisyyden suojaamisesta. Järjestö ryhtyy toimenpiteisiin mikäli kokemusasiantuntijan yksityisyyttä on loukattu tai hänen luottamustaan on käytetty väärin. Kokemusasiantuntijan yksityisiä tietoja, kuten esim. yhteystietoja tai tietoja perhesuhteista ei saa luovuttaa kolmansille osapuolille ilman kokemusasiantuntijan lupaa ellei tietojen luovuttamisen välttämättömyys perustu lakiin. Mahdollisissa kunnialoukkaustapauksissa tai rasistisissa rikoksissa järjestötoimija auttaa jos tarvitaan apua esim. viranomaisyhteyksissä tai henkilökohtaisen tuen saamisessa.

3. Valmistautuminen käytännön kokemusasiantuntijuustoimintaan

Kokemusasiantuntijaehdokkaiden valinta

Järjestötoimijoiden on oltava vastuullisia kokemusasiantuntijoiden valinnassa ja heidän velvollisuutensa on arvioida parhaan kykynsä mukaisesti kokemusasiantuntijoiksi pyrkivien henkilöiden henkisen tilan vakautta.

Kokemusasiantuntijaksi valikoituvan/valittavan henkilön tulee olla riittävän vakaa niin, etteivät mahdolliset asiantuntijuuden pintaan tuomat muistot ja kokemukset tai kielteinen palaute vie toimintakykyä. Tämän arvioiminen helpottuu, kun ihmisen kanssa ollaan tekemisissä erilaisissa tilanteissa. Henkisesti epävakaa tilanteessa olevaa henkilöä ei pidä asettaa kokemus- asiantuntijaksi vaikka hän itse sanoisi olevansa valmis toimimaan tehtävässä. Tämä on erityisen tärkeää silloin kun kyseessä on mielenterveysasioihin liittyvä kokemusasiantuntijuus.

Kokemusasiantuntijoita etsittäessä on monipuolisuus tärkeää. Otetaan huomioon valittavien henkilöiden sukupuoli, ikä, uskonto, taustamaa, elämäntilanne, ammatillinen osaaminen, kokemus ja taustatiedot ym.

Valintatilanteessa kokemusasiantuntijaehdokkaille annetaan riittävästi tietoa siitä mistä on kyse. Valittavan henkilöllä tulee olla riittävä etäisyys omaan kokemukseensa ja kykyä tarkastella omia kokemuksiaan laajemmassa mittakaavassa.

4. Ohjeistus käytännön toimintaan

a) Tilaisuuksissa puhujana tai esitelmäsihtijänä toimiminen

Kokemusasiantuntijalle kerrotaan hyvissä ajoin ennen tapahtumaa:

- tilaisuuden aika, paikka ja ohjelma
- tilaisuuden luonne ja kenen järjestämä tilaisuus on
- millainen yleisö (esim. ammattilaisia/opiskelijoita) ja miten suuri yleisö odotettavissa
- mistä aiheesta toivotaan puheenvuoroa ja mikä on kokemusasiantuntijan mukanaolon tarkoitus
- puheenvuoron pituus
- onko kysymyksiä odotettavissa
- nauhoitetaanko tilaisuus ja jos kyllä, mihin tarkoitukseen (oikeus kieltäytyä)
- tiedot tilasta: osoite, esteettömyys, muut keskeiset tiedot

Kokemusasiantuntija tekee itse päätöksen, haluaako puhua tilaisuudessa vai ei. Häntä tuetaan etukäteen miettimään mitkä kysymykset ovat sellaisia, joihin hän ei halua vastata.

Kokemusasiantuntijan valmennuksessa käydään läpi mahdollisia haastattelutilanteita ja opetellaan miten voi rakentavasti kieltäytyä vastaamasta. Valmennuksessa painotetaan, että on täysin hyväksyttävää olla vastaamatta ja että on tärkeä pitää huolta omista rajoista ja yksityisyydestä.

Paikalle tuleville tiedotusvälineille ilmoitetaan etukäteen kokemusasiantuntijan erityisosaamisesta, erityistarpeista ja hänen tilanteestaan, kielitaidon tasosta, vammoista ja mitä häneltä on sopivaa/toivottavaa kysyä ja mitä ei. Jos kokemusasiantuntijaa halutaan haastatella, niin tarvittaessa häntä tuetaan haastatteluun valmistautumisessa.

Kokemusasiantuntijan pidettyä puheenvuoronsa häntä kiitetään. Puheenvuoron jälkeen hänen kanssaan käydään haastattelutilanne läpi; miten se meni ja miltä se tuntui. Kokemusasiantuntija voi antaa palautetta järjestön toimintatavasta ja olisiko siinä ollut jotakin parannettavaa. Järjestötoimija voi myös antaa kokemusasiantuntijan puheenvuorosta palautetta ja mahdollisia kehittämisehdotuksia harkintaa käyttäen.

b) Tiedotusvälineissä ja sosiaalisessa mediassa toimiminen

-- kokemusasiantuntijalle kerrotaan etukäteen esim tv-ohjelman tai lehden kohdeyleisöstä, ja hänellä on oikeus pyytää nähtäväksi ja tarkistaa omat lainauksensa ennen kuin kirjoitetut artikkelit julkaistaan

- kokemusasiantuntijan kanssa pidetään aina palautekeskustelu mediaesiintymisen jälkeen
- kokemusasiantuntijan kanssa on sovittava häntä esittävien valokuvien käytöstä somessa/mediassa.

c) Ohjausryhmissä ja muussa asiantuntijatyössä toimiminen

- käytetään kokemusasiantuntijapaneeleita ja -neuvostoja järjestötyön kehittämiseen: uusien hankkeiden testaaminen, kommentointi, toiminnan arviointi ym
- puheenjohtajan tehtävänä on huolehtia siitä että kokemusasiantuntija otetaan aktiivisesti mukaan keskusteluun ja että kaikkien näkemyksiä kuunnellaan.

d) Erityiskysymyksiä vammaisten henkilöiden kokemusasiantuntijuudessa

- järjestö selvittää etukäteen tilan esteettömyyden
- näkövammaiselle kokemusasiantuntijalle kerrotaan millainen tila on, miten paljon on yleisöä ja muut keskeiset tiedot (esim. kuvailu tulkitaan muiden puhujien visuaaliset materiaalit)
- huomioidaan avustajan ja/tai tulkin tarve (esim. viittomakielen tulkki)

5. Tuen antaminen ja ohjaus käytännössä

- aina tarvittaessa ja ainakin vuoden alussa varmistetaan onko henkilö vielä halukas toimimaan kokemusasiantuntijana
- Ilmapiiri pidetään avoimena ja painotetaan, että aina saa olla yhteydessä eri asioista, pyydetään palautetta (esim. miten järjestö voisi paremmin tukea, millaisille uusille yleisöille voisi tarjota kokemusasiantuntijoiden puheenvuoroa, yms)
- esim. Vammaisten maahanmuuttajien tukikeskus Hilmassa kokemusasiantuntijoiden keskinäiset tapaamiset ovat kaksi kertaa vuodessa ja niissä on virkistysellinen ja koulutuksellinen osuus (esim. perehtymistä vammaispoliittisiin ajankohtaisuuksiin)

6. Korvauskysymykset

Suosittellemme kokemusasiantuntijalle korvauksen suorittamista heidän asiantuntijana toimimisestaan erilaisissa tilaisuuksissa ja haastatteluissa. Yleisohjetta ei ole, mutta suosituksia on. Korvaus on hyvä määritellä etukäteen, sopimuksen ja tilanteen mukaan ja maksu tulee tapahtua pian puheenvuoron jälkeen. Jos tilaisuuden järjestäjä ei maksa palkkioita, niin suosittellemme että järjestö huolehtii palkkion maksusta.

- Vammaisten maahanmuuttajien tukikeskus Hilmassa on korvaus ollut 50 eur + matkakulut maksetaan (15-20 min puheenvuoro).

Koulutetut Kokemusasiantuntijat ry:n palkkiosuosituks (2016):

Luento (30-45min) tai paneeliin osallistuminen 100 eur/kerta + matkakulut

Kokouspalkkio (2-3 tuntia) 50 eur + matkakulut

Edustaminen messuilla, seminaareissa ja muissa tilaisuuksissa 80 eur/6 tuntia (40 eur/3 tuntia) + matkakulut

Ryhmänohjaaminen 100 eur/6 tuntia tai 20 eur/tunti + matkakulut

<http://www.kokemusasiantuntija.fi/> - Koulutetut Kokemusasiantuntijat ry

Muistilista yhteistyöhön kokemusasiantuntijoiden kanssa

1. Kunnioita kokemusasiantuntijaa ja hänen itsemääräämisoikeuttaan.
2. Sovi selkeästi yhteistyön ehdot.
3. Muista että kokemusasiantuntija edustaa ensi sijassa omaa itseään, ei organisaatiotanne.
4. Valmenna hänet ennen tilaisuutta tai haastattelua.
5. Varmista palaute ja tuki kokemusasiantuntijalle.
6. On suositeltavaa, että kokemusasiantuntijalle maksetaan korvaus